

РЭЛІГІЙНАЕ ЖЫЦЦЁ У ПІНСКУ У СКЛАДЗЕ ДРУГОЙ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ (1921-1939 ГГ.)

Аляксандр Клімовіч
Брэст, Беларусь

Гэтая праца прысвечана вывучэнню такога важнага пытання, як рэлігійнае жыццё ў Пінску падчас ягонага знаходжання ў межах другой Рэчы Паспалітай з 1921 г. па 1939 г. Гэты перыяд быў даволі неадназначным не толькі ў гісторыі горада, але і ўсёй Заходняй Беларусі. Нягледзячы на эканамічны і палітычны ўціск, палітыку акаталічвання мясцовага насельніцтва і нацыянальны гнет, беларускі народ змог захаваць свае нацыянальныя асаблівасці, сваю мову і культуру. Гэта быў час цяжкіх выпрабаванняў, якія беларускі народ вытрымаў годна і з гонарам. З самага пачатку польскі ўрад узяў курс на апалячванне мяцовага насельніцтва, адным з мерапрыемстваў якога стала палітыка акаталічвання. У дадзеным артыкуле зроблена спроба прааналізаваць рэлігійную сітуацыю ў Пінску праз прызму агульнанацыянальных працэсаў у рэлігійнай сферы. Структурна працу можна падзяліць на тры часткі. У першай частцы разглядаецца стан каталіцкай веры як тытульнай рэлігіі краіны, яе роля ў працэсе агульнадзяржаўнай кансалідацыі. Другая частка прысвечана вывучэнню праваслаўнай царквы і яе палажэнню ў Польшчы. Трэцяя частка таксама носіць важны характар і апісвае стан іўдаізму і ягонай цеснай сувязі з яўрэйскім рухам у Польскай рэспубліцы, што з'яўляецца асабліва актуальным для тагачаснага Пінску, дзе больш за палову насельніцтва складала менавіта яўрэйскае насельніцтва. Аўтар спадзяецца, што з дапамогай гэтага артыкулу чытач зможа ўявіць сабе агульную карціну рэлігійнага жыцця Пінска тых часоў і выказвае надзею на тое, што ён падштурхне чытачоў да больш пільнага і ўважлівага вывучэння гісторыі края.

Ключавыя словы: Пінск, другая Рэч Паспалітая, акаталічванне, рэвіндыкацыя, санацыя, рэлігійнае жыццё, каталіцызм, праваслаўе, іўдаізм, аўтакефалія

Паводле умоў Рыжскай мірнай дамовы, падпісанай 18 сакавіка 1921 г. (дарэчы, без прадстаўнікоў Беларусі) беларускі народ быў падзелены паміж двума варожымі дзяржавамі – Савецкай Расіяй з аднаго боку, і Польшчай – з другога. Такім чынам, заходняя частка этнічнай тэрыторыі Беларусі была ўключана ў склад другой Рэчы Паспалітай. Сярод іншых гарадоў у межах Польскай дзяржавы ўвайшоў і горад Пінск.

Згодна з VII артыкулам Рыжскай дамовы польскі ўрад абавязваўся надаваць «асобам рускай, украінскай і беларускай нацыянальнасці ўсе правы, што забяспечваюць свабоднае развіццё культуры, мовы і выканання рэлігійных абрадаў» [2]. Аднак на самай справе не ўсе правы нацыянальных меншасцяў рэалізаваліся ў поўным аб'ёме. Польскі ўрад праводзіў сістэматычную палітыку паланізацыі мясцовага насельніцтва, якая асабліва ўзмацнілася пасля ўстаўлення ў Польшчы ў 1926 г. рэжыма «санацыі» пад кіраўніцтвам Юзафа Пілсудскага. Сярод іншых мерапрыемстваў па насаджэнні польскай мовы і культуры асабліва ўвага надавалася рэлігійнаму пытання.

На момант уваходжання тэрыторыі Заходняй Беларусі ў склад другой Рэчы Паспалітай большасць беларускага насельніцтва краю адносілася да праваслаўнай канфесіі. Таму адной з найгалоўнейшых задач бачылася акаталічванне беларускага насельніцтва, далучэнне яго па рэлігійнаму прызнаку да польскай нацыі з мэтай далейшай паланізацыі і адрыву ад беларускага нацыянальнага руху. Згодна з артыкулам 111 Канстытуцыі Польшчы 1921 г. «усім грамадзянам надаецца свабода сумлення і веравызнання. Ніводны грамадзянін не можа быць абмежаваны з-за веравызнання ці рэлігійных перакананняў у правах, якімі карыстаюцца іншыя грамадзяне» [7]. Пры гэтым у 114 артыкуле ўдакладнялася, што «рымска-каталіцкая рэлігія, якая з'яўляецца рэлігіяй большасці народу, займае ў дзяржаве першае месца сярод раўнапраўных веравызнанняў» [7]. Такім чынам, ужо ў Канстытуцыі была замацавана кіруючая роля каталіцкай царквы ў жыцці насельніцтва Польшчы, у тым ліку і новадалучаных тэрыторый.

Што датычыцца Пінска, то ён паводле новага адміністрацыйна-тэрытарыяльнага падзелу Польшчы ўвайшоў у склад Палескага ваяводства і стаў павятовым цэнтрам. У той час Пінск быў адным з найбуйнейшых гарадоў ваяводства, саступаючы толькі ваяводскаму гораду – Брэсту-над-Бугам. Трэба адзначыць, што першапачаткова менавіта Пінск быў прызначаны ваяводскім горадам (з лютага па верасень 1921 г.), аднак з-за пажару 7 жніўня 1921 г., які знішчыў амаль трэць гарадской забудовы, быў вымушаны аддаць гэты ганаровы тытул Брэсту [3, ст. 429]. Выгаднае геаграфічнае становішча (знаходжанне на Прыпяці) надавала гораду значную перавагу над іншымі гарадамі новадалучаных зямель. Вялікая роля Пінска як транзітнага цэнтру на Палессі адзначаецца нават у XXII артыкуле Рыжскай мірнай дамовы, дзе апісваецца парадак дастаўкі грузаў водным шляхам [2].

Улічваючы вялікую ролю горада у палескім рэгіёне, Пінск стаў адным з цэнтраў насаджэння каталіцызму на новадалучаных тэрыторыях. У 1925 г. тут быў створаны Пінскі дыяцэз, куды пераязджае епіскап Мінскага дыяцэзу Зігмунд Лазінскі. Менавіта дзякуючы яму ў Пінску ў 1926 г. адчыняецца духоўная семінарыя, дзе сам епіскап выкладаў біблію і ўсім сродкамі аказваў ёй падтрымку (у прыватнасці падараваў семінарыі сваю ўласную бібліятэку і прапанаваў іншым святарам таксама ахвяраваць свае ўласныя кнігазборы ў фонд семінарыі, якая налічвала ў 1935 г. больш за 22 000 тамоў і 75 журналаў) [1]. Дзякуючы падтрымцы з боку дзяржавы і актыўнай дзейнасці каталіцкіх святароў да 1939 г. Пінская духоўная семінарыя падрыхтавала больш за 90 святароў. [1] Удзел у канферэнцыі прынялі 69 каталіцкіх і ўніяцкіх святароў, а таксама 13 клерыкаў каталіцкіх духоўных семінарыяў [3, ст. 416]. Пасля далучэння Пінска да БССР духоўная семінарыя была зачынена і зноў аднавіла сваю дзейнасць толькі праз 62 гады, дзякуючы актыўнай дзейнасці першага беларускага кардынала Казіміра Свёнтака – аднаго з найвыдатнейшых людзей не толькі ў гісторыі Пінска, але і ўсёй Беларусі. Дарэчы, дэкрэт аб адкрыцці Пінскай семінарыі падпісаў сам папа Рымскі Ян Павел Другі 31 мая 2001 г. [1] Паступова Пінск становіцца адным з найбуйнейшых цэнтраў рэлігійнага жыцця ў Заходняй Беларусі. Менавіта пры дапамозе біскупа Лазінскага ў межах Пінскай дыяцэзіі

былі створаны ўмовы для адраджэння ўніяцтва. Горад стаў адным з цэнтраў місіянерскай дзейнасці неауніі. У горадзе рэгулярна праводзіліся ўніяцкія канферэнцыі. 5-7 верасня 1935 г. тут адбываецца святарская канферэнцыя ў справе царкоўнай уніі, на якой абмяркоўваліся пытанні аб гісторыі і тагачасным становішчы ўніяцкай царквы [3, ст. 443]. З 1932 г., калі дыяцэзію ўзначаліў біскуп Казімір Букраба, пачалася паступовая ліквідацыя існуючых уніяцкіх парафій і спыненне стварэння новых. Для ўніяцкіх святароў было абмежавана ажыццяўленне рэлігійнай практыкі ў адукацыйных установах, патрабавалася выкарыстанне польскай мовы ў набажэнствах [14, ст. 225-227].

Фактычна адразу пасля далучэння беларускіх зямель да Польскай рэспублікі пачынаецца так званы працэс рэвіндыкацыі – пераходу будынкаў і маёмасці праваслаўнай царквы да каталіцкай. Маскоўскі патрыярх Ціхан, апісваючы духоўны стан праваслаўнай веры ў Польшчы, пісаў: «Дастаткова паглядзець на тое, што адбываецца ў Польшчы, дзе з 350 знаходзіўшыхся там цэркваў і манастыроў засталася толькі 50. Астатнія ці былі зачынены, ці былі пераўтвораны ў касцёлы» [6, ст. 37]. У той жа час нельга не адзначыць, што большасць храмаў, якія адышлі да каталіцкай царквы, гістарычна і належалі ёй, але пасля далучэння Беларусі да Расійскай імперыі былі аддадзены пад праваслаўныя храмы. У Пінску, напрыклад, каталіцкай царкве быў вернуты касцёл святога Станіслава – адзін з найпрыгажэйшых помнікаў барокка XVII стагоддзя, па сваіх памерах пераўзыходзіўшы многія польскія касцёлы таго часу, які з 1800 г. быў пераўтвораны ў праваслаўны Богаяўленскі манастыр. З 1919 г. касцёл ізноў адыйшоў да ордэна езуітаў [5]. Да нашых дзён ён, на жаль, не захаваўся. Перажыўшы цяжкі час у гады Вялікай Айчыннай вайны касцёл быў узарваны камуністамі ў 1953 г. падчас узвядзення помніка У. І. Леніну з фармулёўкай «у сувязі з тым, што будынак па свайму тэхнічнаму стану не можа быць адноўлены для выкарыстання пад культурна-бытавое памяшканне, а таксама не з'яўляецца архітэктурным помнікам» [5].

Што тычыцца Праваслаўнай царквы, то яе становішча ў Польскай рэспубліцы можна ахарактарызаваць як другараднае і падначаленае. Загадам Патрыярха і Свяшчэннага Сінода Маскоўскага Патрыярхату (якому ў той час падпарадкоўвалася Польская Праваслаўная царква) 28 верасня 1921 г. праваслаўнай царкве ў Польшчы была нададзена шырокая аўтаномія [6, ст. 124]. Аднак сярод праваслаўнага насельніцтва краю ў гэты час (у тым ліку і дзякуючы падтрымцы польскага ўрада) пачалі ўзнікаць сепаратныя і незалежніцкія памкненні. Частка праваслаўных, незадаволеная рэлігійнай сітуацыяй у Савецкай Расіі, выказала жаданне адасаблення і выхаду з-пад царкоўнай юрысдыкцыі Маскоўскага патрыярхату. Яно спадзявалася шляхам аўтакефаліі атрымаць рэлігійную незалежнасць пад заступніцтвам канстытуцыі, якая будзе гарантаваць незалежнасць нацыянальным меншасцям у выбары веравызнання і выкананні рэлігійных абрадаў. [9, ст. 38] Маскоўскі патрыярх Ціхан рашуча выказаўся супраць аўтакефаліі і ўтвердзіў архіепіскапа Георгія польскім мітрапалітам пры ўмове захавання падначаленасці Польскай праваслаўнай царквы Маскоўскаму патрыярхату [9, ст. 18]. Аднак пасля забойства мітрапаліта Георгія на ягонае месца прызначылі архіепіскапа Валынскага і Крэмянецкага Дыянісія, які падтрымаў курс на аўтакефалію Польскай Праваслаўнай царквы. Амаль адразу пасля выбару на пасаду мітрапаліта Дыянісія звярнуўся да канстантынопальскага патрыярха Рыгора II з просьбай надаць Праваслаўнай царкве ў Польшчы статус аўтакефальнай. Улічваючы некананічны пераход Кіеўскай мітраполіі пад уплыў Масквы напрыканцы XVII ст. і сітуацыю з рэлігіяй у Савецкай Расіі Рыгор II 13 лістапада 1924 г. у Канстантынопаля выдае томас аб наданні Польскай праваслаўнай царкве статусу аўтакефальнай, што фактычна выводзіла яе з-пад юрысдыкцыі Маскоўскага патрыярхату. Адзін з даследчыкаў гісторыі праваслаўнай царквы ў Польшчы Анатоль Папоў параўноўвае гэты працэс з падзеямі, якія адбываліся ў 1791 г. на Генеральнай Кангрэгацыі ў Пінску, адной з галоўных мэт якой было стварэнне ў Рэчы Паспалітай незалежнай ад Маскоўскага Сіноду праваслаўнай царквы, якая ў той час ва ўмовах падзелаў Рэчы Паспалітай так і не была рэалізавана [9, ст. 26]. З аднаго боку гэтае рашэнне вызваляла праваслаўных вернікаў Польшчы ад духоўнага аўтарытэту

Масквы, а з другога давала магчымасць польскім уладам больш пільна сачыць і кантраляваць дзейнасць праваслаўнай царквы на сваёй тэрыторыі. Асабліва моцным ціск на праваслаўную царкву стаў пры Юзафе Пілсудскім. У гэты час па ўсёй Польшчы было знішчана больш за 200 праваслаўных храмаў, быў зруйнаваны нават кафедральны сабор у Варшаве. Цэнтрамі праваслаўнай царквы ў той час сталі Пачаеўская Лаўра і Жыровіцкі Успенскі манастыр [6, ст. 124].

Што тычыцца Пінска, то ў 1920 г. у горадзе была адноўлена дзейнасць Пінскай праваслаўнай епархіі. З 1924 па 1939 гг. яна ўваходзіла ў склад Польскай аўтакефальнай праваслаўнай царквы і на 1937 г. налічвала ў сваім складзе 24 благачынні, 91 прыпісны і 229 прыходскіх храмаў [13, ст. 500]. Акрамя гэтага ў горадзе існавала Палеская праваслаўная кансісторыя. У 1922 г. кіраўніком епархіі стаў епіскап Аляксандр, выпускнік Пецярбургскай духоўнай акадэміі. Ягоная асоба да сённяшняга часу выклікае шэраг пытанняў. Некаторыя даследчыкі лічаць яго стаўленнікам польскіх улад, які прытрымліваўся прадзяржаўнай пазіцыі. У 1924 г. епіскап падтрымаў увядзенне ў царкоўны абиход замест традыцыйнага для праваслаўя юліянскага календара грыгарыянскага [3, ст. 443]. Ва ўмовах барацьбы з акаталічваннем і паланізацыяй у 1929 г. быў выдадзены зборнік царкоўных спеваў «Обиход нотного церковного пения», які быў па сутнасці адной са спроб захавання ўласных духоўных каштоўнасцей [3, ст. 443].

Адной з асаблівасцей рэлігійнага жыцця ў Пінску была вялікая колькасць яўрэйскага насельніцтва. Па дадзеных на снежань 1931 г. з 31 927 жыхароў Пінска яўрэі складалі больш за 63% [3, ст. 430]. У першым складзе гарадской рады Пінска з 25 чалавек 16 месцаў займалі яўрэі [3, ст. 431]. Адсюль вынікае, па-першае, важная роля яўрэйскага насельніцтва ў жыцці гораду і, па-другое, вялікая колькасць вернікаў, што спаведвалі іўдаізм. Але калі супраць праваслаўнай царквы праводзілася палітыка акаталічвання мясцовага насельніцтва, то такой актыўнай барацьбы супраць іўдаізму з боку польскіх улад не назіралася. Пры гэтым нельга сказаць, што ў адносінах паміж польскім урадам і яўрэйскім насельніцтвам краю не было праблем (дастаткова ўспомніць пра забойства ў 1919 г. 35 вядомых і ўплывовых гарадскіх яўрэяў), і гэты факт нельга адмаўляць. Але гэтыя прыклады патрэбна аднесці перш за ўсё да пытанняў палітычнага і нацыянальнага характару, а ніяк не рэлігійнага. Калі разглядаць асабіста рэлігійнае пытанне, то ў іўдаізме польскі ўрад не бачыў такой сур'ёзнай пагрозы як, напрыклад, у праваслаўі. Гэтаму факту ёсць некалькі тлумачэнняў, і ўсе яны ў той ці іншай ступені абумоўлены гістарычнымі і нацыянальнымі фактарамі. З самага пачатку свайго ўзнікнення іўдаізм уяўляў сабою па сутнасці манаэтнічную рэлігію. Са знішчэннем Іерусалімскага храма ў 70 г. н.э. падчас іўдзейскіх войнаў і рассяленнем яўрэйскіх абшчын цэнтрамі рэлігійнага жыцця сталі сінагогі. Тэрытарыяльная раздробленасць яўрэйскага народа спыняла працэс яго этнічнай кансалідацыі, і гэтую функцыю ўзяла на сябе рэлігія. Ідэя аб Богаабранні яўрэйскага народа стала адной з асноўных прычын, якія паўплывалі на самааддзяленне і адасабленне ад іншых народаў і паспрыяла захаванню этнічных і рэлігійных асаблівасцей яўрэйскага народа. Мабыць менавіта таму польскі ўрад і не звяртаў такой пільнай увагі на «яўрэйскае пытанне», дазваляючы яўрэйскаму народу прытрымлівацца сваёй рэлігіі і ў пэўнай ступені развіваць сваю ўласную культуру, не бачучы ў гэтым пагрозы для мясцовага хрысціянскага насельніцтва.

Толькі ў Пінску налічвалася 29 яўрэйскіх бажніц, у мясцовым прадмесці Каралін – 17 [3, ст. 450]. З 1921 па 1939 гг. у горадзе існавала пяць яўрэйскіх школ – дзве школы руху Паалей-Цыён (Яўрэйская сацыял-дэмакратычная рабочая партыя), дзве школы руху Тарбут (сіаністская культурна-асветніцкая арганізацыя) і адна школа для яўрэяў з польскай моваю навучання. [10] Да канца 1930-х гг. у горадзе налічвалася 8 яўрэйскіх друкарняў, якімі ў розныя гады выдаваліся шматлікія перыядычныя выданні для яўрэйскага насельніцтва – «Пінскер вох» («Пінскі тыдзень»), «Пінскер ворт» («Пінскае слова»), «Пінскер штіме» («Пінскі голас»), «Палескер найс» («Палескія навіны») і г.д. [4] Існаваўшая ў горадзе бібліятэка Таварыства падтрымкі яўрэйскай асветы і культуры ў 1936 г. налічвала 10 тыс. кніг [3, ст. 453].

У сувязі з удзелам у парламенцкай барацьбе аднавілася дзейнасць яўрэйскай партыі Бунд, дзякуючы якой на грошы яўрэйскай дыяспары ЗША ў горадзе былі адчынены дзіцячы дом, шэраг рабочых кааператываў, вячэрнія адукацыйныя курсы для моладзі. [3, ст. 420]. Уплывай масавай арганізацыяй яўрэйскай моладзі Заходняй Беларусі з'яўляўся Югенд-Бунд «Цукунфт», які стаяў на сацыял-дэмакратычных пазіцыях, у Пінску існавала адна з найбольшых буйных яго арганізацый [15, ст. 45–46]. Да руху Паалей-Цыён належала арганізацыя яўрэйскай сацыялістычнай рабочай моладзі «Фрайгайт», якая аб'ядноўвала ў сваёй праграме ідэі сіянізму і сацыялізму, прапагандуючы стварэнне ўласнай яўрэйскай дзяржавы ў Палесціне [8, ст. 235–238]. У горадзе існавалі ячэйкі міжнароднай сіянісцкай маладзёжнай арганізацыі «Хехалуц», якая займалася стварэннем калектывных пасяленняў яўрэйскай моладзі (кібуцаў) [3, ст. 421]. Яўрэйскія абшчыны надавалі вялікую ўвагу адкрыццю разнастайных рэлігійных курсаў, якія былі накіраваны на вывучэнне рэлігійных прадметаў і выхоўванне ў моладзі любові да нацыянальна-культурных каштоўнасцей яўрэйскага народа [3, ст. 451].

Падводзячы вынік кароткаму агляду рэлігійнага жыцця Пінска ў межах Польскай дзяржавы, трэба адзначыць, што, нягледзячы на падтрымку акаталічвання з боку польскіх улад, горад застаўся шматэтнічным і шматканфесіянальным. Акрамя каталіцкай і праваслаўнай цэркваў, горад быў адным з цэнтраў уніяцтва на землях Заходняй Беларусі, вялікую ролю адыгрывала і яўрэйская абшчына, якая на той час складала большую частку насельніцтва Пінска. Адсюль можна зрабіць вынік, што рэлігійнае жыццё Пінска ў дадзены перыяд з'яўляецца даволі цікавым пытаннем і патрабуе больш пільнай увагі і вывучэння.

1. Вся Беларусь [Электронный ресурс] – Пінская духовная семинария – Режим доступа: <http://allby.tv/article/971/vysshaya-duhovnaya-seminariya-v-pinske-istoriya> - Дата доступа: 18.10.2017 г.
2. Германо-советско-польская война 1939 года [Электронный ресурс] – Рижский мирный договор 1921 г. – Режим доступа: <http://poland1939.ru/content/mirnyy-dogovor-mezhdu-rossiyei-i-ukrainoy-s-odnoy-storony-i-polshey-s-drugoy-rizhskiy-mirnyy> – Дата доступа: 17.10.2017 г.
3. Гісторыя Пінска. Ад старажытнасці да сучаснасці: да 915-й гадавіны з першага летапіснага ўпамінання/ А. М. Літвін [і інш.]. – Мінск : Выш. шк., 2012. – 711 с.
4. Ежевика (Еврейская Вики – энциклопедия) [Электронный ресурс] – Еврейские периодические издания Пінска – Режим доступа: [http://www.ejwiki.org/wiki/Пинск_\(еврейская_община\)](http://www.ejwiki.org/wiki/Пинск_(еврейская_община)) – Дата доступа: 18.10.2017 г.
5. История Пінска [Электронный ресурс] – Костёл святого Станислава – Режим доступа: <http://www.pinsk-history.ru/katalog?catid=0&id=194> - Дата доступа: 18.10.2017 г.
6. История русской православной церкви 1917 – 1990 / Цыпин Владислав (прот.) / Учебник для православных духовных семинарий (М., 1994) – 151 с.
7. Конституции государств (стран) мира [Электронный ресурс] – Конституция Польши 1921 г. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/?p=742&page=2> – Дата доступа: 17.10.2017 г.
8. Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине / под ред. С. Скульского. – Минск: Издательство АН БССР, 1935. – 264 с.
9. Пора проснуться! Гонение на православие и русских в Польше в XX веке / Попов Анатолий / С.-Петербург – Париж, 1993 г. – 80 с.
10. Российская еврейская энциклопедия [Электронный ресурс] – Еврейские школы в Пінске – Режим доступа: <http://www.rujeu.ru/index.php/ПИНСК> – Дата доступа: 18.10.2017 г.
11. Христианство / О. А. Чигиринская, О. Е. Дорошенко. – Харьков : Фолио, 2013. – 153 с.
12. Церковно-научный центр «Православная энциклопедия» [Электронный ресурс] – Автокефалия Польской православной церкви – Режим доступа: <http://www.sedmitza.ru/lib/text/441222> – Дата доступа: 18.10.2017 г.
13. Энциклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 5. М – Пуд / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў [і інш.]. – Мн. : БелЭн, 1999. – 592 с.
14. Ks. Kazimierz Bukraba Biskup Ordynariusz Pinski (1885 – 1946) / Petrani A. – Nasza Przyszlosc. – T. 28 – S. 225 – 227

15. Żydowskie ugrupowania wywrotowe w Polsce / Korsch R. - Warszawa, 1925. – 2478 s.